

Recensies

Lily E. van Rijswijk-Clerkx, *Moeders, kinderen en kinderopvang. Veranderingen in de kinderopvang in Nederland* (Nijmegen: Sun, 1981, 501 blz., f37,50, ISBN 9061681715).

Ik heb dit boek met stijgende belangstelling gelezen. Dat komt vooral door de manier waarop de historische en maatschappelijke achtergronden van een recent gebeuren beschreven zijn, met veel gevoel voor de onderlinge samenhang. De aanleiding tot het schrijven was namelijk de exponentiële groei van het aantal mogelijkheden tot kinderopvang sinds de jaren zestig, waarbij tevens een grote variatie in de aard van deze opvang te constateren valt. Om dit verschijnsel in zijn totaliteit te kunnen begrijpen heeft mevrouw Van Rijswijk niet alleen een historisch overzicht gegeven van de ontwikkeling van de diverse mogelijkheden van kinderopvang, maar tevens veel aandacht geschonken aan onderwerpen als de positie van de vrouw in het gezin, de opvoeding van de kleuter, de rol van de werkende vrouw, geboortebeperving, de rol van de overheid en vooral: de manier waarop men tegen dit alles aankijkt. De voortdurende wisselwerking tussen al deze uiteenlopende verschijnselen wordt daarbij steeds in het oog gehouden.

Het boek heeft twee even lange delen. In het eerste deel wordt de ontwikkeling van de kinderopvang beschreven tot aan de jaren zestig van deze eeuw; in de tweede deel vinden we een overzicht van de na 1960 ontstane nieuwe vormen. Het eerste hoofdstuk, over kinderopvang van de late middeleeuwen tot circa 1800, steunt op de nog altijd schaarse en weinig recente literatuur. De daarin gegeven schets van begijne- en matresseschooltjes vertoont daarom wat lacunes en tekortkomingen, evenals, naar de schrijfster zelf toegeeft, haar beschrijving van het gezin in die periode. Maar al vorderend in de tijd wint het relaas aan precisie en diepte. Ik heb vooral waardering voor het lange hoofdstuk over moeders en kinderen in de negentiende en de eerste helft van de twintigste eeuw. Hierin tracht Van Rijswijk alle draden van een ingewikkeld patroon bloot te leggen, daarbij veronderstellenderwijs verbanden leggend die mogelijk zullen prikkelen tot nader onderzoek. Mij frappeerde haar opmerkingen over de verzuiling in Nederland, waardoor het werken van gehuwde vrouwen misschien meer dan elders werd tegenhouden, en over het opkomen in de negentiende eeuw van een vroeger nog niet in die mate gekende waardering voor het exclusieve Moederschap (met een hoofdletter). Het late tijdstip waarop vrouwenbewegingen zich met kinderopvang zijn gaan bezighouden zou met name te danken of te wijten zijn aan de (over)waardering van de vrouw als huisvrouw en moeder. Lezend over twintigste-eeuwse verhoudingen kwam er een gevoel van herkenning en tegelijk van vervreemding over mij, omdat er toestanden en meningen beschreven worden die ik mij nog wel herinner, maar waaraan de tegenwoordige maatschappij allang lijkt te zijn ontgroeid. En dat zijn de momenten waarop ik als lezer het gevoel heb dat dit boek in de eerste plaats een bijdrage is tot de mentaliteitsgeschiedenis.

Dat geldt eveneens voor het tweede deel, dat de na 1960 ontstane vormen van kinderop-

vang beschrijft. Door het grote aantal en de grote verscheidenheid van organisaties die zich hiervoor hebben ingezet is dit een nogal ingewikkelde materie, waarin Van Rijswijk overigens goed thuis is, zoals uit haar sinds 1962 verschenen publikaties blijkt. Het is wat moeilijker om hierin als lezer de grote lijn vast te houden. Als hulpmiddel komen er wel telkens tussen de tekst korte samenvattingen en conclusies voor, maar de plaatsing ervan is niet altijd even gelukkig. De overzichtelijke inhoudsopgave geeft daarentegen weer veel steun om behandelde onderwerpen terug te vinden. Wel vraag ik mij af of dit gedeelte over twintig jaar nog wel zonder een naslagwerk te lezen is, door mensen die niet meer als vanzelfsprekend weten wat er bedoeld wordt met Provo, Dolle Mina, de Bonte Was en een hele reeks verenigingen. Er wordt meestal wel een korte omschrijving gegeven, maar een index op namen van verenigingen en actiegroepen zou de toekomstige lezer wel tot steun zijn.

In dit tweede deel worden de peuterklassen, kinderspeelzalen, bedrijfs- en winkelcrèches, anti-autoritaire crèches enzovoort behandeld, met veel gegevens over de ontstaansgeschiedenis, de reacties bij publiek, pers en overheid, en met een beschrijving van onderlinge beïnvloeding van de verschillende vormen van kinderopvang. Ook in dit deel vind ik het hoofdstuk over de positie van moeders en kinderen en van de maatschappelijke achtergronden weer zeer boeiend. Naast maatschappelijke veranderingen, zoals de voortgaande industrialisering, verandering in woon- en leefmilieu, migratie enzovoort, behandelt Van Rijswijk hier onder andere de nieuwe opvattingen over de ontwikkeling van het jonge kind, kindermishandeling, en onzekere gevoelens bij moeders, waartussen wel weer een onderling verband kan worden aangetoond, al gebeurt dat in dit boek niet nadrukkelijk. Uit het hier gepubliceerde materiaal blijkt overigens wel dat het nog steeds beter is, wanneer men een kinderspeelzaal wil stichten, alleen over de belangen van het kind te spreken, en te zwijgen over het belang van de moeder. Dat het in werkelijkheid gaat om een wisselwerking tussen moeders, kinderen en de maatschappij, toont Van Rijswijk duidelijk aan in dit helder en genuanceerd geschreven werk.

E.P. de Booy

A. Verhulst en M.K.E. Gottschalk, ed., *Transgressies en occupatiegeschiedenis in de kustgebieden van Nederland en België* (Publikatie Belgisch centrum voor landelijke geschiedenis, LXVI; Gent: Belgisch centrum voor landelijke geschiedenis, 1980, 332 blz., BF 600,—).

Transgressies (en hun complement regressies) hebben onder historici, archeologen en historisch-geografen lange tijd gegolden als een soort toverformule waaraan bewoningsgeschiedenis en landschappelijke veranderingen konden worden opgehangen en waarmee deze gedateerd konden worden. Het onderzoek vanuit diverse disciplines in de afgelopen twintig jaar heeft uitgewezen dat het hanteren van het aan geologie en bodemkunde ontleende transgressiebegrip heel wat meer haken en ogen heeft dan men zich aanvankelijk bewust was. Het mag een prima initiatief genoemd worden dat Verhulst van Belgische zijde en mevrouw Gottschalk van Nederlandse kant in 1978 een colloquium inrichtten waarin specialisten uit de historische geografie, archeologie, geologie en historische klimatologie op grond van de ervaringen van de jongste twee decennia het begrip transgressie in zijn relatie tot de bewoningsgeschiedenis aan een verfrissende, soms ontzuisterende evaluatie onderwierpen. Referaten en discussiebijdragen zijn nu gebundeld. Zeker het opnemen van